

تجرباتی

محمدرضا مقدادی
عضو کمیته‌ی تخصصی محتوای برنامه‌ی درسی ملی

خبر تحلیلی

برنامه‌ی درسی ملی، برنامه‌ای راهبردی است که نقشه‌ی کلان یادگیری را در دوره‌های تحصیلی و برای مخاطبان معین، مشخص می‌کند. نخستین «فرهنگ واژگان بین‌المللی برنامه‌ی درسی» تأکید دارد که برنامه‌ی درسی ملی باید پاسخ‌گوی سؤالات زیر باشد:

۱. مفروضات پذیرفته‌شده درباره‌ی جهان و هستی، انسان و جامعه چیست؟
۲. مفروضات برنامه‌ریزان درباره‌ی نیازهای جامعه و فرد چیست؟
۳. فلسفه‌ی آموزش و پرورش و فلسفه‌ی برنامه‌ی درسی کدام است؟
۴. رویکرد کلان برنامه‌ی درسی ملی چیست؟
۵. اهداف غایی تعلیم و تربیت، اهداف کلی نظام آموزشی و دوره‌های تحصیلی کدام‌اند؟
۶. حوزه‌های یادگیری و منطق هریک از این حوزه‌ها چیست؟
۷. چه مدت زمانی به هریک از این حوزه‌های یادگیری باید اختصاص داده شود؟
۸. رویکردهای تدریس و یا راهبردهای یاددهی-یادگیری کدام است؟
۹. مواد آموزشی کدام‌اند؟
۱۰. فرایند ارزش‌یابی از آموخته‌های فراگیرندگان چگونه است؟
۱۱. انتظارات از معلمان و مجریان برای اجرای هرچه بهتر برنامه چیست؟

خلاصه‌ی پیشینه‌ی موضوع در ایران و اقدام‌های به‌عمل آمده تاکنون

۱۲۹۴: تهیه‌ی پروگرام‌هایی توسط وزارت معارف و صنایع مستظرفه؛

۱۳۴۵: تدوین برنامه‌های تفصیلی دوره‌های تحصیلی؛

۱۳۶۴: تصویب طرح کلیات تغییر نظام آموزشی؛

۱۳۶۶: ورود برنامه‌ریزان درسی، امر برنامه‌ریزی درسی و تولید

راهنمای برنامه‌ی درسی برای هر موضوع درسی؛

۱۳۷۸: انجام مطالعاتی در «سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی

آموزشی» درخصوص تدوین راهنمای برنامه‌ی درسی جامع برای

هریک از دوره‌های تحصیلی؛

۵. کمیته‌ی ارزش‌یابی پیشرفت تحصیلی و راهبردهای یاددهی-یادگیری (دکتر علیرضا عصاره)
۶. کمیته‌ی مواد، رسانه‌ها و محیط‌های یادگیری (دکتر محمود مهرمحمدی)
۷. کمیته‌ی ارزش‌یابی از برنامه‌ی درسی ملی و اقتضانات اجرایی (سرکار خانم آمنه احمدی)

گزیده‌ای از پرونده‌های برنامه‌ی درسی ملی (غیرمصوب)

✓ رویکرد برنامه‌ی درسی ملی: «فطرت‌گرایی توحیدی»
✓ اصول حاکم بر برنامه‌های درسی و تربیتی: ۱. اصل دین‌محوری؛ ۲. اصل تقویت هویت ملی؛ ۳. اصل اعتبار نقش محوری معلم و مربی؛ ۴. اصل جامعیت؛ ۵. اصل توجه به تفاوت‌ها؛ ۶. اصل توازن و تعادل؛ ۷. اصل خودیادگیری مادام‌العمر؛ ۸. اصل مشارکت.
✓ اهداف کلی و الگوی هدف‌گذاری: شامل پنج عنصر تفکر و تعقل، ایمان، علم، عمل و اخلاق در چهار عرصه‌ی ارتباط متربی با خود، خدا، خلق و خلقت.
✓ ساختار نظام آموزشی: به‌صورت نظام ۳+۳+۶ است. یعنی طول دوران تحصیل رسمی و عمومی در نظام آموزش و پرورش ۱۲ سال تمام شامل شش سال دوره‌ی ابتدایی، سه سال دوره‌ی اول متوسطه و سه سال دوره‌ی دوم متوسطه خواهد بود.
✓ سن شروع دوره‌ی ابتدایی: شش سال تمام.
✓ هدایت تحصیلی: در همه‌ی مراحل تحصیلی لازم است که هدایت تحصیلی مورد توجه قرار گیرد. انتخاب شاخه و گرایش تحصیلی در طول دوره‌ی اول متوسطه صورت می‌گیرد.
✓ شاخه‌های دوره‌ی دوم متوسطه: نظری، فنی و مهارتی.
✓ اصول انتخاب و سازمان‌دهی محتوای آموزشی و پرورشی:
۱. درونی‌سازی؛ ۲. ارتباط چندوجهی و یادگیری یکپارچه؛ ۳. اولویت صلاحیت‌ها و یادگیری‌های مشترک؛ ۴. تنوع و تعدد منابع، روش‌ها و فرصت‌های یادگیری؛ ۵. اهمیت؛ ۶. اعتبار؛ ۷. علاقه؛ ۸. سودمندی؛ ۹. قابلیت یادگیری؛ ۱۰. آستانه‌ی ارتقای قابلیت اجرا؛ ۱۱. درهم‌تنیدگی.
✓ حوزه‌های یادگیری (عنوان‌های اصلی): ۱. تفکر و حکمت؛ ۲. قرآن و معارف اسلامی؛ ۳. زبان و ادبیات فارسی؛ ۴. فرهنگ و هنر؛ ۵. کار و فناوری؛ ۶. سلامت و تربیت‌بدنی؛ ۷. علوم انسانی

۱۳۸۲: انتشار گزارش سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی درخصوص راهنمای برنامه‌ی درسی جامع دوره‌های تحصیلی؛
۱۳۸۴: آغاز تولید و تدوین برنامه‌ی درسی ملی؛
۱۳۸۸: پایان کار «تیم تولید و تدوین برنامه‌ی درسی ملی» و ارسال آن برای تصویب به «کمیسیون راهبری طرح»؛
۱۳۸۹: تشکیل تیم منتخب کمیسیون راهبری طرح به‌منظور هم‌سوسازی با سند تحول بنیادین (سند ملی آموزش و پرورش)، رفع تعارض‌های احتمالی و تلخیص تا حد امکان (در حال حاضر جلسات این گروه ادامه دارد).

با توجه به موارد فوق و مطالبه‌ی جدی مقام معظم رهبری در سال ۱۳۸۴، و به‌منظور اجرای سیاست‌های دولت اصول‌گرا، مقدمات کار تولید و تدوین برنامه‌ی درسی ملی از اسفندماه ۱۳۸۴ فراهم شد. در این مقطع زمانی، مصوبه‌ی هفتصد و چهل و پنجمین جلسه‌ی «شورای عالی آموزش و پرورش» با موضوع تشکیل کمیسیون راهبری طرح (متشکل از وزیر، مسئولان عالی آموزش و پرورش، صاحب‌نظران و اندیشمندان) به سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی ابلاغ شد و حجت‌الاسلام والمسلمین علی ذوعلم، با ابلاغ رییس سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی به‌عنوان «مدیر تولید و تدوین برنامه‌ی درسی ملی» منصوب شد.

در بدو امر کمیته‌های تخصصی برنامه‌ی درسی ملی با عناوین زیر کار خود را آغاز کردند و به موازات آن، کمیته‌های ستادی و استانی در سطح وزارت و سازمان‌های آموزش و پرورش کشور کار خود را آغاز کردند.

اسامی کمیته‌های تخصصی هفت‌گانه‌ی برنامه‌ی درسی ملی و مسئولان آن

۱. کمیته‌ی کلیات، اصول و مبانی (حجت‌الاسلام والمسلمین علی صدوقی)
۲. کمیته‌ی محتوای آموزشی و پرورشی و حوزه‌های یادگیری (خانم دکتر میترا دانشور)
۳. کمیته‌ی ساختار، مقاطع، رشته‌ها و زمان (دکتر علی اصغر احمدی)
۴. کمیته‌ی میزان اختیارات و کاهش تمرکز (دکتر احمد زرهانی)

نمودار مراحل طراحی و تدوین برنامه‌ی درسی ملی

۱. مرحله‌ی پژوهش و تحلیل:

- ۲/۱- مطالعه و تحلیل اسناد درسی
- ۲/۲- انجام پژوهش‌های مرتبط با ساختار برنامه‌ی درسی
- ۲/۳- گردآوری پژوهش‌های مرتبط با برنامه‌ریزی درسی
- ۲/۴- تحلیل اسناد بالادستی (فلسفه‌ی تربیت در جمهوری اسلامی ایران، فلسفه‌ی تربیت رسمی و عمومی در جمهوری اسلامی ایران، و سند ملی آموزش و پرورش)

۲. تصویب ساختار و محورهای اصلی برنامه‌ی درسی ملی

۳. تدوین پیش‌نویس برنامه‌ی درسی ملی در کارگروه تلفیق (نگاشت اول) شامل:

- ۳/۱- مبانی فلسفی و علمی برنامه‌ی درسی ملی با توجه به مبانی دینی و ارزشی، جامعه‌شناختی و روان‌شناختی
- ۳/۲- الگوی هدف‌گذاری با توجه به ناصر پنج‌گانه‌ی تربیتی و عرصه‌های ارتباطی چهارگانه
- ۳/۳- ساختار نظام آموزش و پرورش و زمان
- ۳/۴- حوزه‌های یادگیری و صلاحیت‌های مشترک
- ۳/۵- راهبردهای یاددهی-یادگیری
- ۳/۶- ارزش‌یابی پیشرفت تحصیلی
- ۳/۷- فرایند تولید برنامه‌ها و مواد و رسانه‌های درسی و تربیتی
- ۳/۸- استلزامات و اقتضائات اجرایی
- ۳/۹- ارزش‌یابی برنامه‌ی درسی ملی و فرایند اصلاح آن

۴. اعتباربخشی برنامه‌ی درسی ملی

- ۴/۱- نظرسنجی در سطح مرکز و استان و اصلاح برنامه (تدوین نگاشت دوم)
- ۴/۲- نظرسنجی در سطح مرکز و اصلاح مجدد برنامه (تدوین نگاشت سوم)

۵. ارائه‌ی سند برنامه‌ی درسی ملی به مراجع ذی‌ربط برای تصویب



و مطالعات اجتماعی؛ ۸. ریاضیات؛ ۹. علوم تجربی؛ ۱۰. زبان‌های خارجی؛ ۱۱. آداب و مهارت‌های زندگی.

✓ **گروه‌های ویژه:** متربیان مستعد و متربیان با نیازهای ویژه.

✓ **تلقی نسبت به معلم:** معلم و مربی الگو، راهنما، راهبر یادگیری، زمینه‌ساز رشد، برنامه‌ریز درسی و تربیتی، فراهم‌کننده فرصت‌های مناسب یادگیری، پژوهشگر، مهندس و مدیر کلاس و محیط یادگیری، عامل ایجاد انگیزه و...

✓ **تلقی نسبت به محیط یادگیری:** گرچه مدرسه و فضای آموزشی و پرورشی آن مانند کلاس درس، کارگاه، آزمایشگاه، نمازخانه، مکان‌های ورزشی و نظایر آن، به مثابه محیط‌های یادگیری پایه و اصلی به شمار می‌آید، ولی یادگیری صرفاً به محیط مدرسه منحصر نمی‌شود و محیط‌های دیگر مثل فرهنگ‌سراها، پژوهش‌سراهای دانش‌آموزان، مساجد، موزه‌ها، پارک‌های علم و فناوری، کانون‌های فرهنگی و تربیتی، فضاهای اردوگاهی، کتابخانه‌های عمومی، مراکز صنعتی و کشاورزی و موقعیت‌های طبیعی را نیز دربرمی‌گیرد.

✓ **تلقی نسبت به مربی (دانش‌آموز):** نقش فعال دارد و خود دانش‌ها، مهارت‌ها، نگرش‌ها و انگیزه‌های خویش را تعیین می‌سازد... خودیادگیرنده‌ی مادام‌العمر است... به تفاوت‌های فردی متربیان توجه می‌شود و...

✓ **ویژگی آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و مهارتی:** ... با بازار کار ارتباط دارد... باید زمینه‌ی انتقال دانش و فناوری نوین را به عرصه‌های تولیدی فراهم آورد... باید از نظام‌ها و شیوه‌های متنوع آموزشی بهره‌مند شود... در مقایسه با آموزش‌های عمومی از تغییر و تحول‌پذیری سریع‌تری برخوردار شود.

✓ **ارزش‌یابی پیشرفت تحصیلی:** به‌عنوان بخش جدایی‌ناپذیر از فرایند یاددهی-یادگیری قلمداد می‌شود... نتایج آن باید به رشد حرفه‌ای معلم و مربی و بهبود برنامه‌ی درسی منجر شود... باید به درک یادگیرنده از نقاط قوت و ضعف خود بیانجامد... متربیان باید تشویق شوند تا شخصاً به ارزش‌یابی از یادگیری‌های خود اقدام کنند... باید به گونه‌ای انجام شود که موجب یأس، ناامیدی، ترس و اضطراب در متربیان نشود...

✓ **اصول و سیاست‌های تولید مواد و رسانه‌های یادگیری:** مواد و رسانه‌های یادگیری، تمامی ابزارها و وسایل ارتباطی هستند که برای تحقق اهداف برنامه‌ها و پیشرفت تحصیلی متربیان ابداع یا به کار گرفته می‌شوند. کاربرد آن‌ها می‌تواند فرایند یاددهی-یادگیری را

مؤثرتر و پایدارتر و تحقق یادگیری معنادار را آسان‌تر سازد. این مواد عبارت‌اند از: بسته‌ی آموزشی، نرم‌افزارهای آموزشی، طبیعت، شبکه‌های آموزشی (مانند اینترنت)، مولتی‌مدیا، دستگاه‌ها، اجسام و اشیای گوناگون، کتاب درسی، کتاب کار، کتاب راهنمای معلم، مجلات و کتاب‌ها، و غیره.

✓ **استلزامات و اقتضائات اجرایی:** ... اجرای برنامه‌ی درسی ملی (پس از تصویب شورای عالی آموزش و پرورش در سه مرحله و طی ۱۱ سال انجام می‌گیرد):

مرحله‌ی اول: این مرحله حداکثر به مدت سه سال به طول می‌انجامد که شامل موارد زیر خواهد بود:

- ابلاغ برنامه به سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی و سایر بخش‌های ذی‌ربط.
- تشکیل ستاد اجرایی با اختیارات کافی در سطح ملی.
- تأمین منابع انسانی و مالی در سطح ملی.
- بازنگری در ساختار و تشکیلات.
- اجرای برنامه برای پنج درصد متربیان دوره‌ی پیش‌دبستان.
- برگزاری نشست‌ها، همایش‌ها و دوره‌های آموزشی برای گروه‌های متفاوت مخاطبان و دست‌اندرکاران.
- تدوین دستورالعمل‌های مورد نیاز.
- طراحی ساختار بسته‌ی آموزشی و مواد و رسانه‌های مورد نیاز.
- ...

مرحله‌ی دوم: این مرحله، توسعه‌ی برنامه در دوره‌ی پیش‌دبستانی و آغاز اجرای برنامه در پایه‌های اول، دوم و سوم ابتدایی و نیز در پایه‌های اول، دوم و سوم دوره‌ی راهنمایی را دربرمی‌گیرد. طول زمان برای تکمیل اجرای این مرحله پنج سال است.

مرحله‌ی سوم: در این مرحله، اجرای برنامه برای پایه‌های چهارم، پنجم و ششم دبستان دوره‌ی متوسطه توسعه خواهد یافت.

پی‌نوشت

۱. یک سال دوره پیش‌دبستانی به‌صورت رسمی و عمومی تعیین نشده است، ولی حتی‌المقدور به‌صورت عمومی اجرا می‌شود.

منابع

۱. ویژه‌نامه‌های برنامه‌ی درسی ملی از شماره‌ی ۱ تا ۴. دبیرخانه‌ی برنامه‌ی درسی ملی. ۱۳۷۸ و ۱۳۸۸.
۲. نگاه‌ست سوم برنامه‌ی درسی ملی جمهوری اسلامی ایران. دبیرخانه‌ی طرح تولید برنامه‌ی درسی ملی. بهمن ۱۳۸۸.
۳. معافی، محمود. «ضرورت و اهمیت تدوین سند برنامه‌ی درسی ملی». ۱۳۸۸.